

Försommarträff i Täby i härligt sommarväder!

Hela styrelsen ber att få önska Norrtälje Släktforskarförenings medlemmar och alla andra läsare en riktigt skön och avkopplande sommar.

Anbladet utkommer med 3 nummer per år och utges av Norrtälje Släktforskarförening.

Tidningens adress: Box 280,
761 23 Norrtälje.

Hemsida: www.norrtelje-sff.se

Webmaster: Björn Bergström
webmaster@norrtelje-sff.se

Redaktör och ansvarig utgivare:
Urban Johansson

Tidningen ingår i NSFF:s medlemsavgift, f. n. 150 kr/år.

Bankgiro: 459-5724

Manus och idéer till artiklar kan insändas till tidningen under ovanstående adress. Artiklar och citat ur tidningen får användas efter angivande av källan.

Helårsprenumeration: 100 kr.
Enstaka exemplar av tidigare nummer kan köpas för 30 kr/st.

I NSFF:s styrelse ingår:

Ordf. Urban Johansson
Grovstavväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 070-692 48 36

Kassör Sven-Olof Gahnström
Stockholmsv. 24B, 761 43 Norrtälje
Tel: 0176-124 56

v. ordf. Sven Mohlne
Västergården 31, 761 94 Norrtälje
Tel: 0176-414 90

Sekr. Willy Menander
Asplundsv. 18, 760 10 Bergshamra
Tel: 0176-261 255

Klubbmäst. Birgit Söderman
Ekeby Pl 475A, 761 71 Norrtälje
Tel: 0176-228 081

Suppl. Bo Schylander
Rosengårdsvägen 123, 186 33 Val-
lentuna Tel: 08-511 740 15

Suppl. Ann-Marie Alfredsson
Grovstavväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 0176-266 280

Ordföranden har ordet

En lång och kall vår har äntligen förbytt i försommar. Fördelen med de kalla nätterna och morgnarna har dock varit att vi fått behålla och njuta av vårblommorna ovanligt länge i år. När värmen sedan kommer exploderar allt i naturen i en underbar färgsymfoni.

NSFF går nu in i sommarvilan. Vårt sista arrangemang före sommaruppehållet var den 19 maj till Täby, ett samarrangemang med Täby hembygdsförening. Mer om detta på sidorna 6-7 i detta nummer. Inom styrelsen pågår nu ett arbete för att finna parners att samarbeta med för att bredda vårt utbud av utflykter, föreläsningar etc.

Att NSFF går in i sommarvilan behöver dock inte innebära att alla våra medlemmar gör detsamma. En del passar nog på att göra resor till orter och trakter där ens fäder bott och verkat i långa tider.

Ni som gör sådana resor kan väl skriva ned era reflexioner och ta litet bilder, så kan vi ta in detta i kommande nummer av Anbladet. För visst är det väl viktigt att finna platserna där tidigare släktled trampat jorden i arbete och fritid. Glöm inte kameran och anteckningsblocket och så hör ni av er!

Efter sommaruppehållet har vi en trevlig träff att se fram emot. Det är Inga Gustavsson som hälsar oss välkomna till Vaddö och IOGT-NTO-lokalen i Västernäs skola. Vi får lyssna till ett föredrag om Vaddöbygden, och skolans historia. Gott kaffebröd och sång och musik kommer också att ingå. Till dess ha en skön sommar!

Urban Johansson

Bra sagt!

Det är med kärleken som med mässlingen, den är farligare ju äldre patienten är.

Lord Byron

En vän är den som vet allt om dig och ändå tycker om dig.

Elbert Hubbard

Det finns inget bättre spegel än en gammal vän.

Spanskt ordspråk

Efterlysningar

Här kommer en efterlysning av det mer ovanliga slaget. Det är vår medlem Marian Oliv som har funnit en ros-lagsanknytning i boken *Ryttare och rusthåll i Vaggeryds kommun* av Enar Skillius. Eftersom det är rätt ovanligt med andra än smålänningar som indelta soldater, grenadjärer och ryttare i dessa trakter, så har Marian förmedlat informationen till NSFF.

Om någon har uppgifter om den sökta personen så vänd er till Anbladets redaktion!

Carl Reinhold Sundberg, f. 27/2 1873 i Skebo, Ununge församling. Fadern var trädgårdsmästare i Skebo. Han var grenadjär i Smålands grenadjärkår, Livkompaniet 37, Hubbestad i Svenarums socken mellan den 7/7 1890 och 21/1 1895.

Marian konstaterar också att han inte förekommer i soldatregistret.

Dödboksnotis från Åmot

I Åmots församlings (X) dödbok har Roland Palmquist funnit följande gruvliga dödsorsak.

Den 31 Juli 1874; Drängen Johan Åström från Mojsjön; Ålder 17 år 11 mån. 14 dag; ogift; död av förblödning; död i Åmot.

Diverse pastorala anteckningar: "Blef den 30 Juli 1874 kl. 8 på aftonen huggen af Bondsonen Anders Johan Formgren i Mojsjön medelst en skaftad yx, hvilken träffade benet, så att pulsådern afhöggs och han enl. läkares intyg afled till följd af blodförlust. Liket obducerades sedan anmälan om dödsfallet skedde hos vederbörande kronobetjänt."

Ny forskarförteckning

Tillsammans med detta nummer av Anbladet skickar styrelsen ut en blankett för den planerade forskarförteckningen. Vi är tacksamma om ni fyller i blanketten och återsänder den till NSFF så snart som möjligt.

Ni kan också fylla i blanketten direkt på vår hemsida.

Roslagsmål i skrift

Bidragen från läsekretsen rörande skriftspråket i Roslagen fortsätter att strömma in till redaktionen. Nedan noteras några nya bidrag som skribenten stött på i olika sammanhang, okänt var, för länge sedan. Håll till godo!

Våran präst 'eter Halm å våran klockare 'eter Ägg. Jag vill 'a en 'uslig hustru, annars vill jag inte 'a nån halls.

'Unn ä ett has för an vell bara gå på händerna. Ge 'ästen 'ö, 'avre, 'alm å 'ackelse, så får 'an 'ull. Ta 'inken å gå te 'ave å 'ämta his.

Ett par ordstäv kom med på köpet. "De där rensa magen", sa pigan när hon fick tvillingar.

"De va ingen glädje med den sorgen", sa gumman när hon grät vid fel grav.

"Små moln ger också regn", sa prästen när ungen kisade på honom vid dopfunten.

Vilken veckodag är du född?

Bara skrock eller?

Måndagsbarn har fagert skinn

Tisdagsbarn är glad i sinn

Onsdagsbarn är födda till mycken ve

Torsdagsbarn får mycket se

Fredagsbarn är födda till kärlek och lycka

Lördagsbarn skola mödorna trycka

Söndagsbarn är födda till ära, lycka, berömmelse och ett långt liv

När det i år är Strindbergsjubileum, kan det passa med en liten pristävling med anknytning till ovanstående föreställningar om barns födelsedagar. I vilket verk skriver Strindberg om söndagsbarn?

De tre först öppnade rätta lösningarna belönas med varsin trisslott.

**Söndagen den 2 september
inbjuder NSFF och Vaddös grand
old lady Inga Gustavsson medlemmarna till
Västernäs skola där vi får oss till livs en del av
Vaddös omväxlande historia. Vi återkom-
mer om detta längre fram.**

Digitalisering av foton och handlingar

NSFF har fått ett meddelande från en nybildad förening som arbetar med digitalisering av arkivmaterial och fotografier.

Den som är intresserad kan själv ta kontakt med föreningen IKKE för diskussion av vilka villkor som gäller. Föreningen har en hemsida på adressen www.ikke.se men man kan också ringa Per-Ove Andersson på Uppsalakontoret 0735-123 331 för mer information.

Kontakta också Sven Jansson via e-mail betan@mail.com eller u18210256@telia.com. Du når också Sven på telefon 073- 903 46 32.

U.J.

Fra vugge til grav - släktforska i Danmark

Från ett informationsblad utgivet av SSF - Samenslutningen af Slægthistoriske Foreninger, har jag hämtat nedanstående matnyttiga information för den som söker sina anor i Danmark.

Redan 1645/46 påbjöd den danska kungen Christian IV att det skulle föras kyrkböcker i Danmark, således ca 40 år före samma påbud i Sverige. Man registrerade födda, vigda och döda, men långt ifrån alla kyrkböcker är bevarade. Krig och prästgårdsbränder har decimerat antalet under årens lopp.

Före 1814 fanns inga formulär till böckerna utan prästerna förde in uppgifterna i kronologisk ordning eller efter hemmagjorda formulär. Från 1814 fördes alla kyrkböcker i två exemplar, så från detta år finns böcker bevarade från alla församlingar i Danmark.

För Sønderjylland gäller speciella förhållanden. De nordligaste åtta församlingarna, Stenderup, Bjert, Vonsild, Dalby, Ødis, Taps, Hejls och Vestrup förblev danska efter kriget mot Preussen 1864 och deras kyrkböcker finns på landsarkivet för Nørrejylland i Viborg, medan de äldre ligger på landsarkivet för Sønderjylland i Aabenraa.

På Internet hittar du de inskannade kyrkböckerna fram

till ca 1925 på adressen www.arkivalieronline.dk. Dessa får du tillgång till gratis.

På samma adress finner du också folketäkningar/folkräkningar, som gjorts med jämna mellanrum från 1787.

SSF är en rikstäckande paraplyorganisation för släkthistoriska föreningar i Danmark. På www.ssf.dk finns en förteckning över SSF:s medlemsföreningar med hänvisningar till eventuella hemsidor.

Föreningen utger tidskriften Slægten två gånger per år till medlemsföreningar och enskilda medlemmar. Där finns spännande artiklar om släktforskning liksom medlemsföreningarnas halvårsvisa föreningsprogram.

På SSF:s hemsida finns också hänvisningar till kursutbud, litteratur och CD-skivor som kan vara av intresse för dig som släktforskar i Danmark.

Släktforska i Norge

DIS-Norge har sammanställt information på Internet för den som vill släktforska i Norge. På föreningens hemsida www.disnorge.no/cms finns många värdefulla länkar för dig som söker information om släktforskning, föreningens verksamhet mm.

Under adressen www.disnorge.no/genress/ har DIS Norge samlat och systematiserat nyttiga länkar för släktforskaren bl a länkar knutna till geografiska områden i både Norge och utomlands.

www.disnorge.no/slektforum/ är ett webbaserat efterlysnings- och debattforum för Norge.

Norge har också en motvarighet till vår gravstensinventering. På www.disnorge.no/gravminner/ fanns i mars 2011, 2 157 813 registreringar i databasen, varav 1 011 230 med bilder på gravstenar.

Den viktigaste länken är dock <http://arkivverket.no/arkivverket/digitalarkivet>, den norska motsvarigheten till Sveriges riksarkiv och landsarkiv. Här får du gratis tillgång till det mest använda källmaterialet på Internet:

Kyrkböcker, folkräkningar för åren 1801, 1865, 1875, 1900 och 1910, emigrantprotokoll, tingsprotokoll, skiftesdokument och mycket annat. Dessa är sorterade efter geografiskt område och tidsperiod.

DIS-Norge är landets största förening för släktforskare, med nära 9000 medlemmar. Föreningen bildades 1990 med målet att skapa ett landsomfattande forum för släkt- och personhistorisk forskning med databehandling och Internet som hjälpmedel. Föreningen är organiserad i 19 olika delföreningar som täcker in landets alla fylken. De flesta delföreningarna har startat gravstensinventeringar och arbetar med att registrera kyrkböcker för att tillgängliggöra dem på nätet.

Garme-Hellsten, K: Från Ascers bol till prästgården, Ununge sochn 1287-1962, 2011, 59 sid.

Den mycket produktive hembygds- och släktforskaren Kerstin G-H har återigen kommit ut med en hembygds-skrift, denna gång om prästgården i Ununge.

Eftersom ordet Ununge anknyter till de artiklar jag tidigare haft införda i Anbladet om Roslagsmålet, så vill jag börja med att återge Kerstins förklaring till detta ortnamn.

Ordet kommer från de båda orden "hun", som betyder berg eller höjd och "haered" som betyder bygd eller område. Ununge skulle således betyda Hunungarnas bygd.

Skrivningen Ununge utan "h", skulle således bero på rospiggarnas vana att ta bort eller sätt till ett "h" efter eget tycke och smak.

Skriften redogör för de präster som innehått tjänst i Ununge, allt ifrån den första som hette *Ascer de Hunungahaered*, och som man vet var präst där år 1287. Att man vet det beror på ett pergamentsbrev från det året, som förvaras på Riksarkivet som Ascer skrivit under och satt sitt sigill på.

Man får också följa prästgårdens status genom olika huse-, av- och tillträdessyner under 1700- och 1800-talen.

Ett mycket intressant avsnitt är också Ulrika Teape-Fugards hågkomster från livet på prästgården under 1930-talet. Hennes far Per Otto Vieweg f. 1895, var den siste prästen som bodde i prästgården. Idag ägs prästgården av en lekman.

Skriften kan köpas av Ununge hembygdsförening, men också läsas i Norrtälje stadsarkivs referensbibliotek.

Forskning om fastigheter

På Riksarkivets hemsida, www.svar.ra.se finns källmaterial som är av mycket stor betydelse för den som vill forska om fastigheter. Dels **lagfartsboken** (LB) som fördes 1875-1932 med uppgifter om ägarförhållanden och och ägarhistorik dels **fastighetsboken** (FB) 1933-1975 med samma uppgifter. Under tiden 1875 till 1994 lades det digitala fastighetsdataregistret upp där man också får fram uppgifter om fastighetens tidigare ägare, fastighetens tidigare beteckningar samt hur den har förvärvats

och när den lagfarits. Originalböckerna för de två förstnämnda källorna förvaras på Inskrivningsmyndighetens arkiv i Härnösands landsarkiv.

Den först inskrivna lagfartsansökan för en fastighet i LB skall också innehålla uppgift om den sökandes *fångeshandling* t ex köpebrev, gåvobrev etc. men också förra ägarens *åtkomsthandling*, fastebrev (lagfart), bo-uppteckning etc. med datum och ibland paragraf. Med hjälp av dessa uppgifter kan man sedan söka sig vidare bakåt i uppuds- och lagfartsprotokoll i de juridiska arkiven (häraads- och rådhusrätter).

Lagfartsboken skannas nu av Riksarkivet, men skanningen har i hög grad utgått från materialets skick, varför den geografiska ordningen är ostrukturerad. 2013 skall samtliga böcker vara inskannade.

Även FB är skannad, men vad jag kunnat se är inte registren till dessa böcker skannade (serie DIc) i sin helhet, varför det är svårt att hitta rätt fastighet i FB. För att hitta rätt i detta material, måste man veta vilken domsaga och församling fastigheten tillhör samt fastighetens namn under den aktuella tiden.

Man hittar detta källmaterial under rubriken *Fastigheter* på SVAR:s hemsida.

En Norrteljebo i röfvarehänder

Denna rubrik återfanns i Roslagens Nyheter den 6/2 1917 och beskriver vad som kan hända om man inte ser upp med vilket umgänge man väljer.

Historien uppdagades av Detektiva polisen i Stockholm i och med att de lyckades infånga en "durkdriven bondfångare" vid namn Karl Johan Löfdahl.

Denne träffade en dag i början av december en Norrteljebo, som han slog sig i samspråk med.

Bekantskapen resulterade i en rundtur mellan stadens restauranger och kaféer, som slutade på Bellmansro följande dag.

Norrteljebon fattade dock misstankar om att Löfdahl var ute efter hans pengar och försökte komma undan hans sällskap. Denne följde dock efter och "förklarade att han bättre kunde handhafva pengarna".

Då Norrteljebon inte frivilligt lämnade ifrån sig plånboken tog Löfdahl denna, som innehöll 1400 kr, med våld.

"Löfdahl, som är född 1888, är förut straffad för snatteri och första resan stöld. Han har dessutom undergått bestraffning för lösdrifveri vid två olika tillfällen och är därjämte varnad för lösdrifveri tre gånger." Ett samhällets olycksbarn således.

U.J.

Försommarutflykt till Täby

Idet allra som skiraste försommarväder gick NSFF:s sista arrangemang före sommaruppehållet av stapeln den 19 maj. Tjugofem medlemmar från vår förening mötte upp på parkeringsplatsen utanför Täby kyrka där vi togs emot av Täby hembygdsförenings två värdar, Lennart Wallerman och föreningens ordförande Lothar Lammertz.

Vi startade med en guidad tur av Birgitta Segerström i den vackra kyrkan med dess fantastiska målningar av Albertus Pictor från 1480-talet, bl a det kända motivet där döden spelar schack med en människa, ett motiv som inspirerat självaste Ingmar Bergman i en scen i filmen *Det sjunde inseglet*. I vapenhuset finns även målningar av de s. k. Tierpsmålarna. Man känner inte till namnen på dessa målarmästare, men de tillhör en av senmedeltidens mest kända målarskolor. Dessa bilder har tillkommit under 1470-talet. Kyrkans målningar i vapenhuset kalkades över omkring 1775, men togs fram på nytt 1915.

Foto: Lennart Wallerman

Efter en dryg timme i kyrkan for vi vidare till Broby, där utgrävningar pågår av en kristen gravgård. Här rör det sig om en gravplats där människor, som nämns på runstenar i närområdet ligger begravda. Den mest kända är Estrid, Jarlabankes farmor. Leif Grönvall guidade oss runt utgrävningsplatsen och berättade om vad som gjorts och vad som skall göras under denna grävningssäsong. Man tror att Estrid föddes i början av 1000-talet och dog vid dess slut. Hennes skelett är det

enda i vårt land som har kunnat kopplats till en enskild runsten. Guidade visningar anordnas under hela sommaren för de som är intresserade.

Den kalkrika jorden vid utgrävningsplatsen har bidragit till att skeletten bevarats så väl till vår tid. Vi fick se ett par olika gravar, som skulle börja friläggas veckan efter vårt besök. Ansvarig för utgrävningarna är Stockholms läns museum.

Leif Grönvall från hembygdsföreningen visar en av de gravar man frilagt i den senaste utgrävningen. Kistan som den döde legat i är förmultnad, men man räknar med att hitta skelettdelar. Foto: U. Johansson

Efter dessa två intressanta inslag for vi vidare till Rönninge by, ett friluftsområde där också hembygdsföreningens museum låg. Vid det här laget var hela sällskapet rätt utsvultet, så det blev ett samfällt ja på Lothars fråga om vi skulle börja med en matpaus när vi kom fram till Rönninge. Sällan har en matsäck smakat så gott som den vi avnjöt i strilande solsken och under trevlig samvaro vid borden i Rönninge. Den som ville kunde också fika vid serveringen eller köpa korv och glass i en av bodarna. Här kunde man också handla honung, inlagd gurka och andra läckerheter, förutom att vandra runt i denna gamla bondgård som var byggd av greve Per Brahe på Rydboholm 1790. Runt omkring fanns motionsspår av olika längd, en fantastisk anläggning för Täbybornas avkoppling och motion.

Det har dock inte gått smärtfritt fram till detta slutresultat. När de sista innebyggarna på Södergården och Norrgården gått bort började husen förfalla på 1950-talet, och planer fanns på att riva allt för att bygga en villastad. Landsantikvarien Alf Nordström tyckte dock att Rön-

ninge by hade ett så stort historiskt värde att den borde bevaras och en växande opinion med understöd av Täby hembygdsförening började ställa krav på upprustning. Till sist lyssnade Täby kommun på dessa krav och fattade beslut om en restaureringsplan. Idag är det säkert ingen som ångrar detta. 1975 skedde den efterlängta invigningen. Besök gärna detta spännande friluftsområde och glöm inte att titta in i hembygdsföreningens fina museum med bl a uppbyggda miljöer för skomakare och snickare förutom föremål och kartor som beskriver bygdens utveckling.

Hos sockenskomakaren

Foto: U. Johansson

I höst planerar vi en uppföljning med Lennart Waltherman för alla er som inte kunde vara med på denna intressanta träff. Ett stort tack riktas till Lennart och Lothar för de fina arrangemangen!

Noaks söner skäms över sin berusade far.

Vad har de hittat?

Efter vårt besök på utgrävningsplatsen i Broby har det hänt en del på utgrävningsplatsen. Leif Grönvall från Täby hembygdsförening, som hela tiden är med under utgrävningarna, skickar ut informationsbladet Fornminnesnytt med jämna mellanrum, så att man hela tiden är uppdaterad om vilka fynd som görs.

Den 24 maj gjordes spännande fynd i grävplats A6021, troligen en gravgåva. Fyndet är mycket skört och det krävs stor skicklighet för att rädda detta till konservering. Det rör sig om ett järnföremål med hårt lindad silvertråd, kanske en kniv med ett fint skaft.

Man har också funnit en grav efter en 9-årig person. Detta är till stora delar intakt. Armar och bröstkorg har redan frilagts.

Stolphål eller någon slag av fundament har också grävts fram. Dessa synes ligga på rad innanför Estrids grav parallellt med Frestavägen. Vad detta innebär är dock för tidigt att uttala sig om.

För övrigt rapporterar Leif att han fått höra att Estrid åt mycket insjöfisk, kanske ett bra recept för ett långt liv. Estrid föddes ju i början och dog i slutet av 1000-talet.

För den som vill veta mer om de intressanta utgrävningarna och följa dessa finns stora möjligheter. Dels dagliga visningar kl. 15, dels via webben.

Om du själv vill ha fornminnesnytt hem i din e-postlåda så maila din adress till:
Igronwall@tele2.se.

Tidigare nummer hittar du på hembygdsföreningens hemsida www.hembygd.se/taby.

Du kan också kontinuerligt följa utgrävningarna i Stockholms läns museums grävdagbok på: www.stockholmslansmuseum.se.

Där finns också bilder och små filmer utlagda från grävningarna.

Döden spelar schack

När jag för några dagar sedan besökte min hemstad Sala, var vi upp till silvergruvan, som ju är en stor sevärdhet i staden. I gruvmuseet pågick en utställning om stadens och gruvbrytningens historia. Man påminnes då om vilken genomslagskraft Albertus Pictors målningar har fått i det allmänna medvetandet, och kanske speciellt bilden med döden som spelar schack. Denna bild fanns med på utställningen som illustration till pestens härjningar i Stockholm från augusti 1710 till februari 1711. Hovet, rådet och en rad kollegier flyttade då till Arboga och Sala för att undkomma pestens härjningar. Urban Hjärne isolerade staden från pestens smitta.

Sjöfart i Roslagen

Torsdagen den 19 april gästades NSFF av ordföranden i Roslagens Sjöfartsminnesförening, Lars Nylén, som under drygt en timme gjorde en exposé över sjöfartens utveckling i Roslagen. Lars började med att gå igenom sjöfartsminnesföreningen som startade sin verksamhet 1938 och som idag har sin årsbok och sitt museum på Kaplansbacken på Vaddö som två viktiga delar av sin verksamhet. Föreningen är också engagerad i postrodden över Ålands hav.

Kontakterna mellan Sverige och Åland har långa anor bakåt i tiden. Redan 1335 ingick Vaddö och Åland i ett persontransportsystem. Gustav Wasa bekräftade 1527

Lars Nylén, ordförande i Roslagens Sjöfartsminnesförening Foto: U. Johansson

ett tidigare privilegiebrev om lättnader i skatteuttag för postrotebönder och 1541 utgav han en förordning om posttransporten. 1545 initierade Gustav en bosättning med gästgiveri på Signilskär på väg mot Åland. 1635 kommer drottning Kristinas förordning om postväsendet, som på ett förhållandevis modernt sätt reglerade postgången och 1643 inrättades också en postväg runt Bottenhavet.

Posthuset i Gamla Grisslehamn brändes av ryssarna 1719 i samband med slutskedet av Stora Nordiska kriget. Man byggde upp ett nytt 1725 som också brann 1754. Då uppförde man i stället ett posthus i Asphällsviken i nuvarande Grisslehamn 1756.

Ett annat märkesår i Ålands och Grisslehamns historia är den stora ismarschen 1809 då general von Döbeln förde sin armé från Åland till Grisslehamn tätt följd av den ryske befälhavaren Kulneff och hans kosacker. Samma år förlorade Sverige Finland till Ryssland. De nya makt-havarna byggde 1828 ett nytt posthus på Eckerö. Under årens lopp har många postbönder fått sätta livet till på havet under besvärliga förhållanden när isen varken bar eller brast.

Vid mitten av 1800-talet utvecklades kustsjöfarten till en egen näring, berättade Lars. 1864 skedde ett ordentligt uppsving för denna sjöfart. Bönderna tjänade pengar både på transporter och på handel. Frakterna med sand, ved och byggnadsmaterial till Stockholm var viktig. Roslagen som har 50% av landets kuststräcka hade vid mitten av 1800-talet 16% av segelfartygsflottan. Omkring 1900 hörde 1/7 av flottan hemma i Roslagen och 1905 hade 35% av ostkustens segelfartyg Roslagsanknytning.

Kustfarten

De mindre fartygen i denna sjöfart utgjordes av skärbåtar, sandkilar, klyvarskutor, vedjakter och slupar. Man fraktade sand, sten, trä, ved, hö och fisk till Stockholm. Båtarna, som i allmänhet bemannades av två man, uppgick till högst 85 registerton. I kustsjöfarten ingick också större arbetshästar på upp till 250 registerton. Här ingick exempelvis briggar som fraktade kol, salt, lera, trä, beck och tjära till olika kusthamnar i Sverige men också till England och kontinenten. Man hämtade exempelvis timmer från Norrland och fraktade till England, som behövde pitprops som stöttor i sina gruvgångar. I retur förde man med sig kol, salt och lera hem. Dessa fartyg gjorde 3-4 resor per år under april till november beroende på isläget. För att minska förlustrisken drevs dessa fartyg ofta som partsrederier.

Oceanfarten

De stora oceangående fartygen drevs som ovan sagts om de större kustgående fartygen, också som partsrederier. Flera bönder gick ihop om olika andelar i ett fartyg och delade på vinst och förlust efter fartygens hemkomst. Fartygen bemannades av ca 20 man och de kunde vara ute i 2-5 år. Lars berättade att rospiggar ofta seglade med gamla i stort sett uttjänta fartyg inköpta i Tyskland.

Inre vattenvägar

På 1850-talet byggdes de flesta av Sveriges kanaler. Dragets kanal är den äldsta. Vaddö kanal byggdes under åren 1820-32 av företrädesvis kommenderade indelta soldater. Även en del privata entreprenörer deltog i byggandet.

Steambåtar

1765 utvecklade James Watt den första ångmaskinen efter att ha experimenterat med tekniken sedan 1709. I

Dannemora gruvor användes redan 1728 en s.k. eld- och luftmaskin i gruvdriften. Verkningsgraden på dessa första maskiner var väldigt låg. I allmänhet gick det åt mer energi än den producerade. 1816 gjorde Samuel Owen försök med en ångdriven båt på Riddarfjärden i Stockholm. 1819 fanns det 60 hjulångare i drift i världen och samma år gick den första ångbåten över Atlanten. Till en början användes både segel och ånga för att driva båtarna.

På 1850-talet började järnvägar tas i drift. Dessa tillsammans med ett alltmer utbyggt vägnät medförde att Roslagens betydelse för sjöfarten stagnerade. Sjöfrakterna stannade i stor utsträckning i Göteborg och lastades om på järnväg och så småningom lastbil för vidare transport till adressaten.

Urban Johansson

Öppet Hus på Sparbanken

Torsdagen den 29 mars mellan klockan 15 – 18 höll Norrtälje släktforskarförening tillsammans med Roslagens Sparbank Öppet Hus i Sparbankens lokaler i Norrtälje. Arrangemanget rönt stort intresse och ett femtiotal personer kom och gick under de två första timmarna då Sven Mohlne, Willy Menander, Leif Eriksson, Sven-Olof Gahnström och Urban Johansson besvarade frågor om släktforskningsproblem.

Efter vissa inledande problem med Internetuppkopplingen kunde NSFF:s guider också visa hur man söker sina anor på Internet. Föreningen bjöd på kaffe och kaka vilket också rönt stor uppskattning.

Klockan 17 höll Urban Johansson föredrag om hur man kan kartlägga en person från vaggan till graven genom att kombinera en mängd olika källor på olika arkiv, bibliotek och museer.

Det som gick mindre bra var föreningens bokförsäljning. Endast ett mindre antal Kyrkobokslatin såldes. Helhetsintrycket var ändå gott med bra reklam för föreningen.

Urban Johansson gav litet allmän information till besökarna, som sedan kunde studera databaser och släktforskning på Internet hos Sven, Willy och Leif.

Foto: S-O Gahnström

Frasses frågespalt

Under denna rubrik, administrerad och skött av Roland Palmquist, bevaras frågor rörande släktforskning. Eventuella frågor insändes direkt till Anbladets redaktion.

Fråga: Har hört att fyr- och/eller femmänningar kallas för "kolbränder" i Roslagen. Är det verkligen vettigt det?

"Brandman"

Svar: Det är svårt att riktigt säga hur det är med det. Motfråga: Brukar verkligen brandmän gå i lågskor när de har släckt?

Fråga: Jag forskar om jättegamla soldater och deras lika gamla vapen. Vilket av deras vapen gjorde *minst* skada egentligen? Det vore kanon om jag finge ett svar.

"Bankman från Mörtsunda"

Svar: Svaret kommer som ett skott och det ligger kanske närmare till hands än frågeställaren skulle kunnat tänka sig. Vapnet du söker är nämligen *sparbössan*!

Fråga: Kan man ha olika far fastän man inte har samma mor?

"Erik den femtonde (mars)"

Svar: Här är det av allt att döma mera en fråga om hur man undviker att träffa på sina anhöriga alltför ofta. Undfly det!

Fråga: författaren Lennart Helsing sjunger om *Kusin Vitamin*. Kan man verkligen heta så?

"Kusin Atoilette"

Svar: Generellt sett kan kusiner heta vad som helst, men man kan ju förslagsvis vända sig bort ifall man råkar möta kusiner som har riktigt konstiga namn.

Fråga: Vad sjuttusen är kollateraler, som jag stött på ett par gånger den allra senaste tiden.

"Släkting på långt håll (Ystad)"

Svar: Jaha, ja, så kan det verkligen gå här i världen, och det är inte så konstigt - att du stött på dem alltså - eftersom att så kallas nämligen släktingar inom den generation som respektive person tillhör.

Fråga: Min fru vill tvinga mig att släktforska. Måste jag gå med på det?

"Undrande i Byhåla"

Svar: På intet vis, men kanske. Hänvisa till Genevekonventionen om omänskliga rättigheter och blixthalka i utförsbackar.

När varg dödade barn i Gästrikland

Fortsättning från Anbladet nr 101

En vecka gick innan det var dags för nästa varg-överfall, nu i Hedesunda socken i byn Norra Brunn. Den 5 februari på kvällen hade änkan Karin Olsdotter skickat ut dottern Carin, knappt nio år, och sonen Olof, fyra år, till lagården. När barnen inte kom in tillbaka, så gick hon ut efter dem och hon hittade då lille Olof svårt chockad och liggande i ett tomt bås. Hans syster var däremot försvunnen. Utanför på lagårdsbacken hittade hon flickans ena sko, ett antal blodfläckar och – dessvärre – vargspår. I gårdsgården intill fick hon sina värsta farhågor besannade på ett makabert sätt. Flickans ena arm satt fastklämd bland störrarna, den var avbiten vid axelhöjd. Den svårt skrämde modern kallade på hjälp och några karlar kunde efter några timmars sökande hitta flickans huvud, en hand samt några skelettdelar, medan resten tydligen var uppätet.

Skräcken sänkte sig över byarna i trakten, barn blev inte utsläppta och en del talade om Guds straffdom.

Redan dagen därpå, den 6 februari, blev en nioårig pojke överfallen och skadad, men räddad till livet. Också det skedde i Årsunda socken. Senare samma dag blev tolvåriga Jöns, son till bonden Anders Jönsson i Kilen, överfallen vid en ängslada medan en av drängarna på gården lastade hö. Drängen reagerade på pojkens skrik och kunde med hjälp av en högaffel freda pojken, som fick svåra skador på halsen. Han överlevde dock och blev 91 år gammal.

”Veckoblad från Gefle” refererade händelserna och avslutade sin artikel med: ”Måtte dessa händelser ingiva lantfolket mera försiktighet att vårda sina barn och bringa alla sockenbor på övertygelse om nyttan av vargropar eller varggårdars anläggande. Man är försäkrad att de därvid icke lära sakna underrättelse och biträden av vederbörande ämbets- och tjänstemän.”

Barnen blev som sagt hållna inomhus en tid framöver, efter vargens fasansfulla grasserande, men vad gjorde vargen då? Jo, i brist på försvarslösa barn, så började den ge sig på vuxna människor för smak på människokött hade den ju fått på allvar. En skogsarbetande dräng, Lars anfölls och blev biten av en varg den 15 februari. En arbetskamrat räddade honom. Efter vissa svårigheter blev den skadade återställd igen.

Värre gick det då vid skogsgården Ysjö cirka fyra kilometer sydost om Vida i Årsunda socken. Det var den 9 mars som Anna, snart 19 år, och dotter till kolaren Per Ersson, hade varit med och lastat hö vid en ängslada. Den unga kvinnan gick ensam i förväg mot hemmet efter lastningen. När de övriga kom körande efter en stund, så fick de se blodspår i snön och en mängd vargspår. När männen sökte hittade de också de få resterna av Anna och hennes sönderrivna kläder. Det var bara benrester som återstod av den blomstrande unga kvinnan. Spåren i snön visade att Anna hade fått kämpa hårt, en alltför ojämn kamp.

Myndigheterna vaknade nu till på allvar och landshövding Erik Sparre beordrade sockenskill i Årsunda, Hedesunda och Österfärnebo. Han poängterade att beslutet: ”genast skulle verkställas medan kärren och sjöarna ännu äro frusna”.

Men vargen höll sig osynlig under jakten. Hungern tvingade fram den till slut, och då i Nordanåkers by i Årsunda. En tioårig flicka, Kjerstin Jonsdotter, blev anfallen när hon i sällskap med en jämnårig pojke var på väg till skolan den 27 mars. Vuxna hann fram och skrämma iväg vargen, men flickan fick en del bitt i ansiktet och på kroppen, men hon klarade sig med livet i behåll.

Jaktmanskapet kunde nu koncentrera sina ansträngningar och den 20 april lyckades torparen Eric Persson från Kilen skjuta vargen med sin lodbössa, just vid Nordanåker, platsen för det sista överfallet.

Tre barn och en 19-årig kvinna hann vargen med att döda i gästriksocknarna. Dessutom skadade den hela nio barn eller ungdomar.

En professor vid Kungliga Vetenskapsakademien, Sven Nilsson, undersökte bl.a. vargens kranium och kom fram till, att det var ett ”yngre djur”. Med ledning av de uppgifter han dessutom hade fått, så antog han att det var ”en bunden varg som kommit lös” och som under uppväxttiden blivit van vid människor.

Det folket tyckte vara konstigt var, att under den tid vargen hade härjat i Gästrikland, så pågick liknande överfall på andra sidan landskapsgränsen. I Garpenberg och Horndal, vet vi redan, hade den dödat två barn.

Först skedde det i Jemtbo i Garpenbergs socken, där sexårige Jan Carlsson dödades den 12 januari. Den 31 januari dödades elvaåriga Stina Andersdotter i Horndal, By socken. Den 10 februari blev dödsdag både för 15-årige Erik Sundstedt i Stjersund, Husby socken, och för tolvåriga Anna Jansdotter i Bastmora, i samma socken. Slutligen blev sexårige Anders Olofsson i Vatbo, By socken, dödad den 18 mars och fem dagar senare blev den drygt tre år gamla Stina Nillsdotter i Räfshyttan, Garpenbergs socken, tagen av vargen. Besten hade dessutom hunnit med att anfalla ytterligare 12 barn eller vuxna, vilka hade skadats i större eller mindre omfattning.

Vargens härjningar i södra Dalarna visade sig alltså ha varit ännu värre än i Gästrikland. Var det möjligen samma missdådare, undrade man? På ett par ställen hade man sett att den anfallande vargen hade haft sällskap med en mindre best. Vid ett tillfälle beskrevs den anfallande vargen vara ovanligt stor och tjock, till färgen ljusgrå med några mörka fläckar samt med vitt under buken. Vid ett annat beskrevs den vara mycket stor, vit i bröstet och ljusgrå med mörka fläckar, eller att den närmast var randig. Att beskrivningarna stämmer in på en och samma varg, torde vara klart.

Adjunkten C. E. Ängman från By socken redogjorde för vargöverfallen i sin socken vintern 1821, och följande rapporterade han om överfallet i Horndal:

“Därefter förspordes vargens framfart vid Horndals bruksgårdar, nära en stor sjö, Rossen kallad. Den 31 januari kl. 3 eftermiddagen, blev nämligen bergsexman Anders Carlssons 11-åriga dotter Stina anfallen och dödad av en varg, några få stenkast från hemmet, då hon skulle gå ett ärende ner till bruksgårdarna. Några Folkärna bor, som skulle fara till Valla masugn över den nämnda sjön Rossen, fingo då se vargen, som hade flickan under sig. Dessa slet med våld det redan döda barnet från vargen, och lade det på en av sina slädar, för att inlämnas uti närmaste boning, som händelsevis just var föräldrarnas hemvist. Då modern kom ut och erhöll underrättelse om sitt barns öde, var vargen ännu med, och dröjde en stund utan fruktan för folkhopen. Hans glupskhet och begär efter människokött tycktes hava varit starkt, ty han lärde hava uppslickat blodet, som rann av barnet på vägen.”

Vargen i Dalarna blev också föremål för mer eller mindre noga planerade jakter, men djuret lyckades hålla sig undan för ett nådaskott. Vid ett par tre tillfällen sågs den i sällskap med en annan varg och eftersom det på 1820-talet fanns gott om varg i skogarna, så kan mördarvargen ha haft tillfälligt sällskap med någon mer normal varg emellanåt. Det visade sig att det var den stora som anföll medan den andra avvaktade en bit ifrån.

I efterhand har man kunnat konstatera, genom att göra ett geografiskt och tidsmässigt schema över alla attacker, att det verkligen var en och samma varg som hade härjat i de sex socknarna. De socknarna låg gränsande till varandra och avstånden var sådana, att vargen utan större problem hade kunnat förflytta sig de sträckor som krävdes. Kommunikationerna var som nämnts i hög grad bristfälliga socknarna emellan, och mycket hann hända på några få dagar utan att sockenborna i de båda landskapen blev medvetna om de hemska händelserna.

Gysinge bruk låg i sydligaste spetsen av Gästrikland och där hade bruksarbetaren Anders Malmberg på våren 1817 fångat tre vargar levande under en tät gran. Han tog de nyfödda ungarna i en säck och visade upp dem för brukspatronen Jean Henrie Bedoire och hans hustru Catharina. Gysinge var ett av landets större järnbruk vid den tiden. Fru Catharina blev förtjust i de näpna, små ungarna och köpte dem av Malmberg. Vargungarna blev familjen Bedoires kelgrisar den sommaren – särskilt barnen blev förtjusta i djuren – och allmänhetens nyfikenhet på vargarna blev också stor och många kom för att få se en skymt av dem.

Vid en fest på bruket, med en hel del inbjudna gäster, lyckades ett par andra herrgårdsägare övertala familjen om att överlåta ett par av vargungarna. Brukspatron Johan Fredrik af Uhr fick ta hand om en av ungarna och tog den med till sin herrgård, medan Thore Petré, son till ägaren av Hofors bruk, Robert Fredrik Petré, tog hand om en annan. Den återstående behöll familjen Bedoire. Troligen hade vi aldrig fått veta vad som sedan hände med de tre vargungarna om inte Catharina Bedoire hade

skrivit ner sina minnen från den tid då hennes barn var små.

Den varg hon själv behöll blev vänlig och tillgiven, men när den var fem månader gammal och kraftig till växten, så beslöt man att koppla den som en hund och den bodde i en egen koja. Den var dryg i maten. “Tränne ämbar mat förtärde den dessutom dagligen”, skriver hon. Under ett års tid hade man vargen, men eftersom den var så “drygfödd och tjöt illa om natten”, så lät man skjuta den. Anders Malmberg, som hade hittat ungarna, fick uppdraget att ge den nådaskottet. Vargungen som familjen af Uhr tog hand om växte tidvis upp på familjens egendom Kungsgården, i Ovansjö socken i Gästrikland, och tidvis på frälsegården Åsberg, cirka fem kilometer från Gysinge och bara tre kilometer från byn Kräbäck, där ett barn senare dödades. Om den vargen berättar fru Bedoire bl.a. att den bodde i samma koja som en jakthund. Hunden låg hos vargen varje natt och när den fick kött, så åt den aldrig upp hela stycket, utan bar det till sin vän vargen, som gärna tog emot det. Inget vidare är därefter känt om den vargens öde.

Om familjen Petrés varg skriver fru Bedoire: “... har jag ingenting att berätta om. Jag hörde blott sägas, att den var mycket arg och stygg ...” Med det uttalandet antyder hon, att just den vargen skulle ligga närmast till att dömas som skyldig till barnmassakern. Det hade nämligen förekommit rykten i ett senare skede om, att hennes egen varg skulle ha släppts fri i stället för att bli skjuten.

Thore Petré, som hade den tredje vargen, var notarie vid Commerskollegium och vistades tydligen sällan i hemmet i Hofors. Vargen hölls instängd i en inhägnad med tätt sittande stolpar, och rovdjuret blev förstås en attraktion för besökare vid järnbruket i Hofors, men naturligtvis också för traktens barn, som besvärade den med allehanda rackartyg. Vargen visade klar irritation gentemot barn, påstås det.

År 1820 flyttade Thore Petré till Gestrike-Hammarby bruk, 15 kilometer sydost om Hofors, och vargen bör rimligen ha följt med dit. Mycket talar för att vargen rymde därifrån. Från den orten är det inte långt till Dragbo, där det första barnet överfölls och dödades. Full säkerhet får man inte, men allt talar för, att det var en av de infångade vargungarna som växte upp och blev boven i dramat. Den tidigare omnämnde professorn Sven Nilsson skrev följande slutsatser i sina kommentarer till barnmassakern i Gästrikland och Dalarna:

“1) Aldrig låta någon tam varg komma på fri fot, ehuru smekande och vänlig han i tama tillståndet visar sig och att

2) Om en varg dödar en människa, av alla krafter försöka få honom avdaga, ty han skall icke underlåtas att söka människokött framför annat.”

Roland Palmquist

Referatet ovan bygger delvis på boken ”De människoätande vargarna” av Evert Pousette, Arkeo-Förlaget 1989

Ett stycke kulturhistoria i Roslagen

IÖverlöpe by, Vätö socken ligger gårdarna tätt. Mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader blandas med varandra och det är inte helt lätt att veta var en gård börjar och en annan slutar.

I socknen finns en aktiv hembygdsförening där en grupp hembygds- och historieintresserade träffas varje vecka för att arbeta med olika forskningsprojekt. I regi av Föreningsarkiven i Stockholms län engagerades jag vid några tillfällen av hembygdsarkiven för att berätta om arkivforskning och ge råd och hjälp i deras forskningsarbete. En av gångerna träffades vi hemma hos Torild och Marianne Eriksson i Östergården i Överlöpe. Gårdens nuvarande byggnader stammar från tidigt 1700-tal utom mangårdsbyggnaden, som är byggd 1812. Den har gått i Torilds släkt i flera generationer. Som då ofta är fallet finns på gården ett spännande gårdsarkiv, som speglar gårdens och dess innebyggares historia och liv. Här ingår lagfarts- och in-teckningsprotokoll, bo-uppteckningar, skattsedlar, brev och mycket annat. Här finns också ett par hyllmeter handskrivna dagböcker från 1912 och framåt, skrivna av Torilds farfar Walfrid Eriksson, född 1871 och hans son Set Eriksson född 1900. Idag fortsätter sonsonen Torild, född 1928 denna fina tradition.

Torild har skrivit rent alla böcker och även förklarat traktnamn och företeelser, som idag skulle vara oförståeliga för en nutida läsare. Det som gör detta material så intressant är att skribenterna inte bara noterat väder och vind utan också vad som försiggick på gården inom arbetslivet samt ekonomiska uppgifter om dagsverken och deras pris, extraanställda personer och deras arbetsuppgifter samt gårdens övriga inkomster och utgifter. Genom dagböckerna kommer man på ett alldeles speciellt sätt den enskilda människan in på livet, som man aldrig gör i de offentliga arkiven.

Förutom dessa arkivhandlingar finns ytterligare en attraktion på gården av ytterligt stort intresse, nämligen ett gårdsmuseum av sällan skadat slag. Det är inrymt i den tidigare ladugården, men ombyggt av Torild, såväl i under- som övervåningen. Att komma in i detta museum är som att flyttas hundra år tillbaka i tiden och ibland längre.

Här finns olika miljöer uppbyggda med möbler, kläder, husgeråd mm men också ett hundraårigt dockskåp och andra leksaker. Så gott som alla föremål kommer från den egna gården.

För den som är intresserad av hur en lantgård drevs på 1800-talet är detta museum rätt plats att besöka. Här finns lantbruksmaskiner helt i trä, jättestora öl- och saltkar (för insaltning av fläsk), verktyg för linberedning, slaktbänk för grisar, årder för potatissättning mm mm. Marianne har också framkallat bilder från arbetslivet på gården som ger ytterligare färg åt detta museum.

En företeelse som jag inte kände till tidigare, men som jag nu blev varse, var att bönderna strax före sekelskiftet 1900 och in på 1920-, 30-talen upplät sina bostadshus till koloniverksamhet, medan de själva flyttade ut i

undantagsstugor eller andra lediga byggnader på gården. Detta gav ett välkommet tillskott i reda pengar i en jordbruksekonomi, som började stagna under de två första årtiondena av 1900-talet. Till för något årtionde sedan var det inte ovanligt att gamla kolonister besökte Torild och Marianne för att återse sin barndoms sommarviste. Speciellt intresse tilldrog sig de gamla torrdassen, där man hade ristat in sina namn i väggarna! På en vägg i museet finns ett dokument som visar att AB Nordstedt och Söner redan 1896 hade förlagt en barnkoloni på gården för de anställdas barn.

När man lämnar detta museum har man två bestående minnen – en fantastisk tidsmaskin som för en till en för alltid svunnen tid och ett oerhört generöst bemötande av två ideellt arbetande entusiaster med känsla för en epok som för alltid gått i graven.

Urban Johansson

Artikelförfattaren tillsammans med Torild och Marianne Eriksson i museet.

Foto: A-M Alfredsson

Saltkar för insaltning av kött och fläsk

Foto: A-M Alfredsson